

Klassieke Olympiaden 2017-2018

Pensum Grieks

ronde 2

Inleiding

Wat vooraf ging

Andromache was de vrouw van de Trojaanse prins en militair leider Hektor. In de Trojaanse Oorlog werd Hektor door Achilles gedood. Later sneuvelde ook Achilles, mede dankzij de hulp van Apollo, die nu eenmaal de Trojanen steunde. Toen werd Neoptolemos, de zoon van Achilles, naar Troje gehaald om mee te vechten. Daarbij werd hem beloofd dat hij, na inname van Troje, mocht trouwen met Hermione, de dochter van Menelaos en Helena. Die was overigens al eerder aan Orestes beloofd.

Na de inname van Troje werd het zoontje van Hektor en Andromache, Astyanax, van de muur af te pletter gegooid, ofwel door Neoptolemos ofwel door Odysseus. Andromache zelf werd bij de verdeling van de buit als slavin aan Neoptolemos toegedeeld. Hij nam haar mee naar Fthia in Thessalië, waar hij met Hermione trouwt. Dit huwelijk blijft kinderloos. Er wordt vermoed dat Andromache tovermiddelen heeft gebruikt om Hermione onvruchtbaar te maken. Andromache wordt daarentegen wel zwanger van Neoptolemos en baart hem een zoon, Molossos. Dit leidt tot jaloezie en haat van Hermione tegen Andromache.

Neoptolemos heeft eerder van de god Apollo genoegdoening gevraagd voor de dood van zijn vader Achilles. Deze vorm van overmoed probeert hij ongedaan te maken in een nieuwe reis naar Delfi. Tijdens zijn afwezigheid beramen Hermione en haar vader Menelaos het plan om Andromache en haar zoontje te vermoorden. Andromache brengt haar zoontje in veiligheid en vlucht zelf naar het altaar in het heiligdom van de godin Thetis.

De tragedie zelf

In de proloog vertelt Andromache in het heiligdom van Thetis over haar situatie. Na de parodos van het koor, dat uit vrouwen uit Fthia bestaat, komt in het eerste epeisodion Hermione op. Zij eist van Andromache dat zij het altaar verlaat en als die dat weigert, gaat Hermione weg, terwijl ze dreigementen uit aan het adres van Andromache. In het tweede epeisodion dat in vers 309 begint en waaruit dit pensum is genomen, komt Menelaos met Andromaches zoontje, dat hij gevonden heeft, bij haar en sommeert haar van het altaar weg te gaan, dreigend dat hij anders Molossos zal doden. Dan besluit Andromache zich op te offeren om haar zoontje te redden, maar vervolgens zegt Menelaos dat hij zelf haar nu zal laten doden en dat hij de beslissing over haar zoon aan Hermione overlaat.

Na een emotioneel lied waarbij Andromache en Molossos zich voorbereiden op hun terechtstelling, komt in het derde epeisodion de oude Peleus, de opa van Neoptolemos, ten tonele. Aangezien Molossos voor hem de enige hoop op voortzetting van zijn familie is, steunt hij Andromache en gaat hij een heftige woordenwisseling aan met Menelaos, die zich daarna uit de voeten maakt. Na het koorlied komt in het vierde epeisodion Hermione terug op het toneel, half-waanzinnig van angst om de gevolgen van haar mislukte plan. Dan treedt als redder voor haar Orestes op, die zegt dat hij komt informeren naar het welzijn van zijn nicht Hermione. Hij blijkt uit Delfi te komen, waar hij tegen Neoptolemos een complot heeft beraamd, dat in die tussentijd wordt uitgevoerd. Hij neemt Hermione mee en het vijfde epeisodion brengt het bodeverhaal over de moord op Neoptolemos in Delfi. Daarna komen dienaren met zijn lijk en als Peleus zich in wanhoop op de grond stort, verschijnt Thetis. Zij kondigt zijn toekomstige vergoddelijking aan en de beschikkingen voor Andromache en Molossos: hij zal met zijn moeder gaan wonen in Molossië en daar de stamvader worden van de Molossische koningen. Neoptolemos zal begraven worden in Delfi, tot schande van de Delfiërs, omdat zo zijn graf altijd zal herinneren aan de door Orestes beraamde moordaanslag.

Na de tekst en aantekeningen volgt nog een hoofdstuk achtergrondinformatie. Hier vind je uitleg over het ontstaan en de ontwikkeling van de tragedie, de opvoeringspraktijk. Ook gaan we in op Euripides en zijn tragedies, het taaleigen en de metriek. Tot besluit is nog een kort commentaar en een lijst met namen opgenomen.

Tekst

Andromache bevindt zich in het heiligdom van Thetis om aan de moordplannen van Menelaos en Hermione te ontsnappen. Menelaos komt op met Andromaches zontje Molossos aan de hand.

309 Me. Ik kom hier met je zoon, die buiten weten van
310 mijn dochter in een ander huis ondergebracht was.
Jij zou door dit beeld worden gered, dacht je,
en hij door zijn verbergers, maar jij blijkt toch
minder slim te zijn dan ik, vrouw: Menelaos.
315 Als jij niet vertrekt en deze grond verlaat,
zal hij in jouw plaats worden afgeslacht.
Denk daar dus over na: wil jij nu sterven
of moet hij worden gedood voor jouw vergrijp,
dat je aan mij en aan mijn dochter hebt begaan.

319 Ἄν. ὦ δόξα δόξα, μυρίοισι δὴ βροτῶν
320 οὐδὲν γεγῶσι βίοτον ὄγκωσας μέγαν.
Εὐκλεία δ' οἷς μὲν ἔστ' ἀληθείας ὕπο,
εὐδαιμονίζω· τοὺς δ' ὑπὸ ψευδῶν ἔχειν
οὐκ ἀξιόσω, πλὴν τύχη φρονεῖν δοκεῖν.
Σὺ δὴ στρατηγῶν λογάσιν Ἑλλήνων ποτὲ
325 Τροίαν ἀφείλου Πρίαμον, ὧδε φαῦλος ὢν;
Ὅστις θυγατρὸς ἀντίπαιδος ἐκ λόγων
τοσόνδ' ἔπνευσας καὶ γυναικὶ δυστυχεῖ
δούλη κατέστης εἰς ἀγῶν'· οὐκ ἀξιῶ
οὔτ' οὔν σὲ Τροίας οὔτε σοῦ Τροίαν ἔτι.
330 [Ἐξωθέν εἰσιν οἱ δοκοῦντες εὖ φρονεῖν
λαμπροί, τὰ δ' ἔνδον πᾶσιν ἀνθρώποις ἴσοι,
πλὴν εἴ τι πλούτῳ· τοῦτο δ' ἰσχύει μέγα.]
Μενέλαε, φέρε δὴ διαπεράνωμεν λόγους.

Τέθνηκα τῇ σῆ θυγατρὶ καὶ μ' ἀπόλεσε·
335 μαιφόνον μὲν οὐκέτ' ἂν φύγοι μύσος.
Ἐν τοῖς δὲ πολλοῖς καὶ σὺ τόνδ' ἀγωνιῆ
φόνον· τὸ συνδρῶν γάρ σ' ἀναγκάσει χρέος.
Ἦν δ' οὖν ἐγὼ μὲν μὴ θανεῖν ὑπεκδράμω,
τὸν παῖδά μου κτενεῖτε; Κᾶτα πῶς πατὴρ
340 τέκνου θανόντος ῥαδίως ἀνέξεται;
οὐχ ᾧδ' ἄνανδρον αὐτὸν ἢ Τροία καλεῖ·
ἀλλ' εἴσιν οἱ χρῆ - Πηλέως γὰρ ἄξια
πατρός τ' Ἀχιλλέως ἔργα δρῶν φανήσεται -
ᾧσει δὲ σὴν παῖδ' ἐκ δόμων· σὺ δ' ἐκδιδοὺς
345 ἄλλω τί λέξεις; Πότερον ὡς κακὸν πόσιν
φεύγει τὸ ταύτης σῶφρον; Ἄλλ' οὐ πείσεται.
Γαμεῖ δὲ τίς νιν; Ἦ σφ' ἄνανδρον ἐν δόμοις
χῆραν καθέξεις πολιόν; ὦ τλήμων ἀνὴρ,
κακῶν τοσούτων οὐχ ὀρθῆς ἐπιρροάς;
350 Πόσας ἂν εὐνάς θυγατέρ' ἠδίκημένην
βούλοι' ἂν εὐρεῖν ἢ παθεῖν ἀγὼ λέγω;
οὐ χρῆ 'πὶ μικροῖς μεγάλα πορσύνειν κακὰ
οὐδ', εἰ γυναῖκές ἐσμεν ἀτηρὸν κακόν,
ἄνδρας γυναιξὶν ἐξομοιοῦσθαι φύσιν.
355 Ἥμεῖς γὰρ εἰ σὴν παῖδα φαρμακεύομεν

καὶ νηδὺν ἐξαμβλοῦμεν, ὡς αὕτη λέγει,
ἐκόντες οὐκ ἄκοντες, οὐδὲ βώμιοι
πίτνοντες, αὐτοὶ τὴν δίκην ὑφέξομεν
ἐν σοῖσι γαμβροῖς, οἷσιν οὐκ ἐλάσσονα
360 βλάβην ὀφείλω προστιθεῖς ἄπαιδίαν.
Ἥμεῖς μὲν οὖν τοιοῖδε· τῆς δὲ σῆς φρενὸς
ἔν σου δέδοικα· διὰ γυναικείαν ἔριν
καὶ τὴν τάλαιναν ὤλεσας Φρυγῶν πόλιν.
Χορ. Ἄγαν ἔλεξας ὡς γυνὴ πρὸς ἄρσενας,
365 καὶ σου τὸ σῶφρον ἐξετόξευσεν φρενός.
Μεν. Γύναι, τὰδ' ἐστὶ σμικρὰ καὶ μοναρχίας
οὐκ ἄξι', ὡς φῆς, τῆς ἐμῆς οὐδ' Ἑλλάδος.
Εὖ δ' ἴσθ', ὅτου τις τυγχάνει χρεῖαν ἔχων,
τοῦτ' ἔσθ' ἐκάστω μείζον ἢ Τροίαν ἐλεῖν.
370 κἀγὼ θυγατρὶ (μεγάλα γὰρ κρίνω τάδε,
λέχους στέρεσθαι) σύμμαχος καθίσταμαι.
Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα δεύτερ' ἂν πάσχη γυνή,
ἄνδρὸς δ' ἁμαρτάνουσ' ἁμαρτάνει βίου.
Δούλων δ' ἐκεῖνον τῶν ἐμῶν ἄρχειν χρεῶν
375 καὶ τῶν ἐκεῖνου τοὺς ἐμούςς ἡμᾶς τε πρὸς·
φίλων γὰρ οὐδὲν ἴδιον, οἵτινες φίλοι
ὀρθῶς πεφύκασ', ἀλλὰ κοινὰ χρήματα.

Μένων δὲ τοὺς ἀπόντας, εἰ μὴ θήσομαι
τᾶμ' ὡς ἄριστα, φαῦλός εἰμι κού σοφός.
380 Ἄλλ' ἐξανίστω τῶνδ' ἀνακτόρων θεᾶς·
ὡς, ἦν θάνης σύ, παῖς ὄδ' ἐκφεύγει μόρον,
σοῦ δ' οὐ θελούσης κατθανεῖν, τόνδε κτενῶ.
Δυοῖν δ' ἀνάγκη θατέρῳ λιπεῖν βίον.
Ἄν. Οἴμοι, πικρὰν κλήρωσιν αἴρεσίν τέ μοι
385 βίου καθίστης· καὶ λαχοῦσά γ' ἀθλία
καὶ μὴ λαχοῦσα δυστυχῆς καθίσταμαι.
ᾠ μεγάλα πράσσω ἀιτίας σμικρᾶς πέρι,
πιθοῦ· τί καίνεις μ'; ἀντὶ τοῦ; ποίαν πόλιν
προύδωκα; τίνα σῶν ἔκτανον παίδων ἐγώ;
390 Ποῖον δ' ἔπρησα δῶμ'; Ἐκοιμήθην βία
σὺν δεσπότησι· κᾶτ' ἔμ', οὐ κείνον κτενεῖς,
τὸν αἴτιον τῶνδ', ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν ἀφείς
πρὸς τὴν τελευτὴν ὑστέραν οὔσαν φέρῃ;
Οἴμοι κακῶν τῶνδ', ὧ τάλαιν' ἐμὴ πατρίς,
395 ὡς δεινὰ πάσχω. Τί δέ με καὶ τεκεῖν ἐχρῆν
ἄχθος τ' ἐπ' ἄχθει τῷδε προσθέσθαι διπλοῦν;
Ἄτὰρ τί ταῦτα ὀδύρομαι, τὰ δ' ἐν ποσὶν
οὐκ ἐξικμάζω καὶ λογίζομαι κακά;
Ἦτις σφαγὰς μὲν Ἔκτορος τροχηλάτους

400 κατεΐδον οἰκτρῶς τ' Ἴλιον πυρούμενον,
αὐτὴ δὲ δούλη ναῦς ἐπ' Ἀργείων ἔβην
κόμης ἐπισπασθεῖς· ἐπεὶ δ' ἀφικόμην
Φθίαν, φονεῦσιν Ἔκτορος νυμφεύομαι.
Τί δῆτ' ἐμοὶ ζῆν ἠδύ; Πρὸς τί χρὴ βλέπειν;
405 Πρὸς τὰς παρούσας ἢ παρελθούσας τύχας;
Εἷς παῖς ὄδ' ἦν μοι λοιπὸς, ὀφθαλμὸς βίου·
τοῦτον κτανεῖν μέλλουσιν οἷς δοκεῖ τάδε.
Οὐ δῆτα τοῦμοῦ γ' οὔνεκ' ἀθλίου βίου·
ἐν τῷδε μὲν γὰρ ἐλπίς, εἰ σωθήσεται,
410 ἐμοὶ δ' ὄνειδος μὴ θανεῖν ὑπὲρ τέκνου.
Ἴδου, προλείπω βωμὸν ἠδὲ χειρῖα
σφάζειν φονεύειν, δεῖν, ἀπαρτῆσαι δέρην.
ᾧ τέκνον, ἢ τεκοῦσά σ', ὡς σὺ μὴ θάνης,
στείχω πρὸς Ἄϊδην· ἦν δ' ὑπεκδράμης μόρον,
415 μέμνησο μητρός, οἷα τλᾶσ' ἀπωλόμην,
καὶ πατρὶ τῷ σῷ διὰ φιλημάτων ἰὼν
δάκρυά τε λείβων καὶ περιπτύσσων χέρας
λέγ' οἷ' ἔπραξα. Πᾶσι δ' ἀνθρώποις ἄρ' ἦν
ψυχὴ τέκν'· ὅστις δ' αὐτ' ἄπειρος ὢν ψέγει,
420 ἥσσον μὲν ἀλγεῖ, δυστυχῶν δ' εὐδαιμονεῖ.

Euripides, Andromache 309-420

Aantekeningen

319	ἡ δόξα μυρίοισι ὁ βροτός	mening, roem = μυρίοις sterveling
320	οὐδέν γεγῶσι ὁ βίωτος ὀγκόω μέγαν	<i>naamwoordelijk deel van het gezegde bij γεγῶσι</i> = γεγονῶσι <i>dat. mv. ptc. perf. act.</i> γίγνομαι het leven opblazen <i>predicatief-proleptisch</i> : “tot iets groots”
321		<i>lees</i> : τούτους οἷς μὲν εὐκλεια ἔστι ὑπὸ ἀληθείας
322	ἡ εὐκλεια εὐδαιμονίζω τούς δ' ὑπὸ ψευδῶν ἔχειν	goede naam gelukkig prijzen <i>vul aan</i> : εὐκλειαν ἔχοντας <i>vul aan</i> : τὴν εὐκλειαν
323	ἀξιόω τύχη	het waard vinden door toeval
324	στρατηγέω + <i>dat.</i> οἱ λογάδες, λογάδων	aanvoerder zijn van voortreffelijke mannen, elite
325	ἀφαιρέομαι + 2 <i>acc.</i> φαῦλος	iemand iets ontnemen minderwaardig
326	Ὅστις ἀντίπαις, -δος θυγατρὸς ἀντίπαιδος ἐκ + <i>gen.</i>	<i>hier</i> : “jij, die ...” als een kind <i>gen. bij λόγων</i> <i>hier</i> : op grond van
327	πνέω	<i>hier</i> : woede blazen, gaan briesen van woede
328	δουλῆ καθίσταμαι εἰς ἀγῶνα + <i>dat.</i> ἀξιόω + <i>acc.</i> + <i>gen.</i>	<i>bijstelling bij γυναικὶ</i> (327) in strijd treden met, de strijd aangaan met iemand iets waard vinden
330	ἔξωθεν	aan de buitenkant
331	τὰ ἔνδον ἴσοι	vanbinnen (<i>acc. van betrekking</i>) <i>vul aan</i> : εἰσι
332	πλὴν εἴ τι ἰσχύω	behalve misschien kracht hebben, sterk zijn
333	φέρει διαπεραίνω	vooruit! voltooien, afronden
334	τῇ σῇ θυγατρὶ ἀπώλεσε	<i>dat. i.p.v. ὑπὸ</i> + <i>gen.</i> <i>onderwerp</i> : Hermione
335	μιαφόνος	met bloed besmeurd

336	τὸ μύσος οἱ πολλοί ἀγωνιῆ ἀγωνίζομαι + <i>acc.</i>	smet de massa <i>2 ev. ind. fut. med.</i>
337	συνδράω συνδρῶν τὸ χρέος	zich verdedigen voor meewerken, medeplichtig zijn <i>congrueert met χρέος</i> schuld
338	ἦν ὑπεκτρέχω μή + <i>inf.</i> <i>aor.:</i> ὑπεξέδραμον	= εἰ ἄν eraan ontkomen om
339	κᾶτα εἶτα	= καὶ εἶτα (<i>krasis</i>) vervolgens
340	ἀνεχομαι	verdragen
341	ἄνανδρος	onmannelijk, laf
342	εἴσιν οἷ	hij zal gaan waarheen
343	φαίνομαι + <i>ptc. nom.</i>	blijken te
344	ὠθέω <i>fut.:</i> ὄσω ἐκδίδωμι ἐκδιδούς	stoten (proberen) uit te huwelijken <i>vul aan:</i> αὐτήν
345	πότερον ὡς ὁ πόσις, -σιος τὸ σῶφρον πέισεται	soms dat echtgenoot het gezonde verstand <i>onderwerp is de met ἄλλω (345)</i> <i>aangeduide persoon</i> <i>futurum</i>
347	γαμεῖ νιν σφε ἄνανδρος (2)	= αὐτήν = αὐτήν zonder man
348	ἡ χήρα χήραν	weduwe <i>predicatief-proleptisch; zie</i> <i>commentaar bij 320</i>
349	πολιός (2) ἡ ἐπιρροή	grijs toestroom, toevloed
350	πόσας εὐνάς ἀδικέω <i>perf. pas. ἡδίκημαι</i>	<i>acc. van betrekking bij ἡδίκημένην</i> onrechtvaardig behandelen
351	βούλομαι ... ἢ ... βούλοι' ἀγώ	liever willen ... dan ... = βούλοιο = (ταῦτα) ἃ ἐγώ (<i>krasis</i>)
352	ἔπι πορσύνω	= ἐπὶ (<i>prodelisie</i>) voorbereiden, uitvoeren

353	μικροῖς, κακά ἀτηρός	<i>zelfstandig gebruikt</i> verderfelijk
354	ἐξομοίομαι φύσιν	geheel gelijk worden <i>acc. van betrekking</i>
355	ἡμεῖς φαρμακεύω	<i>Andromache spreekt over zichzelf</i> <i>in het mannelijk meervoud (zoals</i> <i>o.a. blijkt uit ἔκοντες in regel 357)</i> iemand met tovermiddelen behandelen
356	ἡ νηδύς, νηδύος ἐξαμβλόω	buik onvruchtbaar maken
357	βώμιος	bij het altaar
358	πίτνω δίκην ὑπέχω ἐν + <i>dat.</i>	= πίπτω verantwoording afleggen voor
359	σοῖσι γαμβροῖς ὁ γαμβρός οἴσιν	<i>dichterlijk meervoud</i> schoonzoon = οἷς
360	ὀφείλω προστίθημι ἡ ἀπαιδία	verschuldigd zijn veroorzaken kinderloosheid
361	Ἴημεῖς τῆς σῆς φρενός	<i>vul aan ἐσμεν</i> <i>gen. van betrekking: "wat betreft ..."</i>
362	ἓν γυναικεῖος	één ding om een vrouw
363	καὶ οἱ Φρυγές	ook, zelfs Phrygiërs, Trojanen
364	ὡς γυνή ὁ ἄρσην, ἄρσενος	als vrouw man
365	ἐκτοξεύω + <i>gen.</i>	wegschieten uit
366	σμικρά ἡ μοναρχία	= μικρά koningschap
367	ἴσθι ὄτου ἡ χρεία	<i>imperativus ev. van οἶδα</i> = οὔτινος (<i>gen. bij χρείαν</i>) behoefte, gebrek
369	ἔσθ'	= ἔστι
370	κἀγώ κρίνω + 2 <i>acc.</i>	= καὶ ἐγώ (<i>krasis</i>) beoordelen als
371	τάδε στέρομαι + <i>gen.</i> καθίσταμαι	<i>uitgelegd door λέχους στέρεσθαι</i> berooft worden van worden
372	τὰ ἄλλα δεύτερος ἄν	<i>vul aan: ἐστι</i> tweede(rangs) = εἰ ἄν

373	ἀμαρτάνω + <i>gen.</i>	verliezen
374	ἐκεῖνον χρεών (ἐστί)	<i>verwijst naar Neoptolemos</i> het is noodzakelijk, wenselijk, het behoort
375	τῶν ἐκεῖνου τοὺς ἐμούς πρός	<i>bedoeld is Andromache</i> <i>bedoeld is Hermione</i> (<i>adverbiaal</i>) daarbij
376	οὐδέν ἴδιος + <i>gen.</i>	<i>vul aan: ἐστί</i> eigen, privé
377	πέφυκα (<i>perf. van φύομαι</i>) τὰ χρήματα	zijn bezit
378	μένω + <i>acc.</i> ἀπών, ἀπόντος τίθεμαι	wachten op <i>ptc. praes. van ἄπειμι</i> <i>hier: regelen</i>
379	τᾶμ' κοῦ φαῦλος	= τὰ ἔμ(α) (<i>krasis</i>) = καὶ οὐ (<i>krasis</i>) minderwaardig, slecht
380	ἐξάνιστω ἐξάνισταμαι + <i>gen.</i> τὸ ἀνάκτορον	<i>imperat. praes. 2 ev van</i> <i>ἐξάνισταμαι</i> opstaan en weggaan van heiligdom
381	ὡς ἦν ὁ μόρος	want = εἰ ἄν doodslot
382	καθθανεῖν ἀνάγκη	= καταθανεῖν <i>van</i> καταθνήσκω <i>vul aan: ἐστί</i>
383	δυοῖν θατέρω	<i>gen. van δύο</i> = τῷ ἑτέρω
384	ἢ κλήρωσις, -εως ἢ αἵρεσις, -εως	keuze (door het lot) keuze
385	καθίστημι λαγχάνω <i>aor. ἔλαχον</i>	neerzetten (door het lot) verkrijgen
386	ἄθλιος	ongelukkig, rampzalig
387	καθίσταμαι πράσσω πέρι	worden = πρᾶττων <i>congrueert met σύ in</i> <i>πιθοῦ (388)</i> <i>voorzetsel achter de geregeerde</i> <i>gen.</i>
388	σ μικρός πιθοῦ καίνω	<i>zie regel 366</i> <i>vul aan: μοι</i> doden
389	τοῦ προύδωκα	= τίνος (<i>onzijdig</i>) = προ-έδωκα

390	προδίδωμι πίμπρημι <i>aor.</i> ἔπρησα κοιμάομαι <i>aor.</i> ἐκοιμήθην	verraden in brand steken (gaan) slapen
391	δεσπόταισι κᾶτ'	= δεσπόταις (<i>dichterlijk meervoud</i>) <i>zie regel 339</i>
392	ἀφήμι	laten gaan
393	φέρομαι	snellen, stormen
394	οἴμοι + <i>gen.</i> ἡ πατρίς, πατρίδος	ach! vanwege ... vaderland
395	ὥς	hoe, wat voor
396	τὸ ἄχθος, ἄχθους διπλοῦν	last <i>proleptisch</i>
397	ταῦτα δύρομαι ἐν ποσίν	die jammerklachten uiten bij de voeten, vlakbij, aanwezig
398	ἐξικμάζω λογίζομαι ἦτις ἡ σφαγή τροχήλατος (2)	sappen onttrekken, het gezwel reduceren, verzachten overdenken ik die slachting, moord achter een wagen gesleept
400	οἰκτρός πυρόω	beklagenswaardig, droevig verbranden
401	ἐπ' ... ἔβην	<i>tnesis</i>
402	ἐπισπάω + <i>acc.</i> + <i>gen.</i> <i>aor. pas.</i> ἐπεσπάσθην	iemand meetrekken aan
403	Φθίαν ὁ φονεύς νυμφεύομαι + <i>dat.</i>	<i>acc. van richting zonder voorzetsel</i> moordenaar de vrouw worden van
404	Τί δῆτ' ἐμοὶ ζῆν ἠδύ ζήω <i>inf.</i> ζῆν	<i>vul aan:</i> ἐστι leven
405	παρέρχομαι	voorbijgaan
406	ὁ ὀφθαλμός	<i>hier:</i> licht(punt)
408	τοῦμοῦ οὐνεκα + <i>gen.</i>	= τοῦ ἐμοῦ (<i>krasis</i>) vanwege
409	ἐλπὶς σωθήσεται	<i>vul aan:</i> ἐστι <i>3 ev. ind. fut. pas. van</i> σφάζω
410	τὸ ὄνειδος, -ους	schande
411	προλείπω χείριος	verlaten onderworpen (om), in uw macht (om)

412	δέω ἀπαρτάω ἢ δέρη	(vast)binden wurgēn hals, keel
413	ἢ τεκοῦσά σε	<i>bijstelling bij het onderwerp van στείχω (414)</i>
414	ἦν ὑπεκτρέχω + acc.	<i>zie regel 381</i> ontlopen, ontkomen aan
415	μέμνησο + gen.	denk aan, herinner je
416	διὰ φιλημάτων ἰών	kussend
417	περιπτύσσω	slaan om
418	ἄρ' ἦν	<i>vaak gebruikte formule bij inzicht dat uit de praktijk van het leven verworven is; wij gebruiken dan een tegenwoordige tijd</i>
419	ψυχῇ ψέγω + acc. ἄπειρος	<i>naamwoordelijk deel van het gezegde</i> afgeven op, gispēn onervaren

Achtergrondinformatie

Deze inleiding, gebaseerd op de syllabus *Tragedie van het CvTE*, is bedoeld om enige achtergrond te schetsen bij de lectuur. Het is niet zo dat alles uit deze inleiding in de wedstrijd zal worden bevraagd, maar de organisatie is van mening dat zinvol lezen van het pensum enig inzicht in de cultuurhistorische achtergrond veronderstelt. Bovendien kunnen gebruikte termen (zoals proloog, katharsis) in de opgaven van de wedstrijd voorkomen.

Ontstaan en ontwikkeling van de Griekse tragedie

Over het ontstaan van de tragedie is weinig met zekerheid bekend. Volgens verschillende antieke bronnen was de dichter Thespis de eerste die, rond 534 v. Chr., een prijs won met een tragedieopvoering. Over de vraag waar het woord 'tragedie' oorspronkelijk naar verwees, lopen de meningen uiteen; de letterlijke vertaling van het woord tragedie is "bokkenlied". De Atheense filosoof Aristoteles vermeldt dat de tragedie is ontstaan uit de dithyrambe, een koorlied ter ere van Dionysus. Blijkbaar stelde hij zich voor dat degene die voorging in de zang en dans op een gegeven moment als acteur was gaan optreden. In ieder geval is de tragedie altijd een combinatie geweest van (koor)zang en gesproken woord. In de beginperiode trad slechts één acteur (ὑποκριτής) op tegenover het koor. Aeschylus voerde de tweede acteur in en Sophocles de derde. Het merendeel van de tragedies die in de vijfde eeuw v. Chr. op de Dionysia zijn opgevoerd, is voor ons verloren gegaan. De stukken die we compleet over hebben zijn van de hand van Aeschylus (ca. 525-456 v. Chr.), Sophocles (ca. 495-406 v. Chr.) en Euripides (ca. 485-406 v. Chr.).

Specifieke structurelementen

De tekst van een tragedie bevat de volgende vaste tekstonderdelen:

- De *proloog* (πρόλογος): een openingstekst uitgesproken door een of meer personages. Het publiek krijgt zo de nodige voorkennis omtrent de situatie en de betrokken personages en de handeling wordt in gang gezet.
- De *parodos* (πάροδος): het koor komt de orchestra binnen.
- De *epeisodia* (ἐπεισόδια): de bedrijven van het toneelstuk.
- De *stasima* (στάσιμα): deze worden door het koor gezongen tussen de epeisodia.
- De *exodos* (ἐξοδος): na het laatste epeisodion verlaat het koor de orchestra.

Binnen de *epeisodia* kunnen de volgende tekstonderdelen voorkomen:

- *Bodeverhaal*: in veel tragedies treedt een bode op die in een lange monoloog verslag doet van een gebeurtenis die zich elders heeft afgespeeld.
- *Stichomythie*: een dialoogvorm waarbij de gesprekspartners om de beurt één vers (of maximaal twee verzen) spreken en daarbij dikwijls woorden van elkaar overnemen.
- *Agon* (ἄγών): een woordenstrijd tussen twee personages die elk hun tegenovergestelde meningen bepleiten, ieder in een lange redevoering. De vorm doet denken aan de pleidooien voor de rechtbank.

Regieaanwijzingen zijn slechts te destilleren uit de gesproken tekst; deze worden nooit apart naast de gesproken tekst vermeld, zoals in moderne toneelstukken gebruikelijk is.

Opvoeringspraktijk

De belangrijkste aspecten van de tragedieopvoeringen zijn:

- wedstrijd ter ere van Dionysus
- drie voorgeselecteerde dichters nemen deel, ieder met een tetralogie
- toekenning van prijzen door een jury bestaande uit gewone burgers
- de dichter is tevens componist en regisseur, soms ook acteur
- de prijs wordt toegekend voor de opvoering van de gehele tetralogie
- bekostiging van alles wat met het koor samenhangt, is een vorm van directe belasting (λητουργία), een taak die toegewezen wordt aan een rijke burger
- beroepsacteurs worden betaald uit de staatskas
- σκηνή (toneelgebouw), εἴσοδοι (zij-ingangen), ὀρχήστρα (dansplaats), θέατρον (publieksruimte)
- maximaal drie (mannelijke) acteurs met eventuele dubbelrollen, figuranten, maximaal 15 koorleden en een muzikant
- maskers, kleding, schoeisel

Aristoteles' *Poëtica*

Aristoteles' beschouwingen over de Griekse tragedie zijn van grote invloed in later tijd geweest. In de ogen van 17e-eeuwse toneeldichters moest een drama, wilde het werkelijk van hoge waarde zijn, aan de door Aristoteles gestelde normen voldoen. Zo destilleerde men uit zijn werk de zogenaamde drie eenheden: die van tijd, plaats en handeling, hoewel Aristoteles slechts vaststelt dat in de meeste tragedies de gespeelde tijd de duur van een etmaal niet overschrijdt en zich over de plaats eigenlijk niet uitlaat. De eenheid van handeling schrijft hij wél dwingend voor. De plot (μῦθος) moet samenhang vertonen en het verband tussen de gebeurtenissen moet noodzakelijk (ἀναγκαῖον) of waarschijnlijk (εἰκός) zijn. Volgens Aristoteles is de plot belangrijker dan het karakter (ἦθος) van de personages. De uitbeelding van ἦθος geschiedt door het handelen en door de wijze waarop de personages hun handelen motiveren. Het verloop van de handeling wordt vaak veroorzaakt doordat één of meer van de hoofdpersonen een verkeerd inzicht hebben in de situatie. Aristoteles noemt dit verkeerde inzicht ἀμαρτία. Die tragedies waarin in het verloop van de handeling een περιπέτεια (plotselinge omslag) optreedt, gepaard aan een ἀναγνώρισις (herkenning, inzicht), slaat Aristoteles het hoogst aan. In de *Poëtica* zegt Aristoteles dat de tragedie een handeling is die door het oproepen van medelijden (ἔλεος) en angst (φόβος) een κάθαρσις van dergelijke emoties teweegbrengt. Meestal worden deze woorden als volgt geïnterpreteerd: door angstige en meelijwekkende situaties uit te beelden heeft de tragedie een reinigende werking (κάθαρσις) op de toeschouwers. Niet alle door Aristoteles genoemde elementen zijn in iedere tragedie aan te wijzen.

Euripides' tragedies

Kenmerkend is zijn psychologisch inzicht en de grote zorg die hij besteedt aan de echtheid en de geloofwaardigheid van zijn personages. Hij toont hierbij veel belangstelling voor het irrationele in de mens. Verder valt zijn aandacht voor vrouwen op, die in zijn stukken vaak een centrale rol spelen. Deze aandacht heeft ertoe geleid dat hij enerzijds wordt beschouwd als vrouwenhater, anderzijds als feminist. Dan is er ook nog zijn kritische houding tegenover de traditionele voorstelling van de goden. En tenslotte blijkt hij geïnteresseerd in de schaduwzijde

van de oorlog, die in zijn werk niet zozeer roem en glorie als wel verdriet en vernietiging brengt. Veel stukken van Euripides zijn geschreven vanuit het perspectief van het slachtoffer.

Taaleigen

De volgende verschijnselen komen vaak voor in de tragedie.

Algemeen

- **krasis:** versmelting van twee opeenvolgende woorden, waarvan het eerste op een klinker of tweeklank eindigt en het tweede met een klinker of tweeklank begint; vaak te herkennen aan ' op een klinker terwijl het woord met een medeklinker begint.

voorbeeld: regel 379 τᾶμ' = τὰ ἔμ(α)

regel 379 κοῦ' = καὶ οὐ

regel 351 ἄγῶ = ἄ ἐγῶ

- **elisie:** uitstoting van een korte slotklinker voor een volgend woord dat met een klinker of tweeklank begint.

voorbeeld: regel 321 δ' = δέ

regel 321 ἔστ' = ἔστι

regel 328 ἄγῶν' = ἄγῶνα

- ξύν = σύν; ἐς = εἰς

- **dativus meervoud van de o- en α/η-declinatie** kan uitgaan op -οισι(ν) en -αισι(ν) i.p.v. -οις en -αις; ook bij voornaamwoorden.

voorbeeld: regel 319 μυρίοισι = μυρίοις

regel 359 σοῖσι = σοῖς

regel 391 δεσπότηισι = δεσπότηαις

- **-σσ- i.p.v. -ττ-**

voorbeeld: regel 387 πράσσων = πράττων

regel 420 ἦσσον = ἦττον

Werkwoord

- 2e pers. ev. ind. medium op -η of -ει.

voorbeeld: regel 336 ἀγγωνιῆ

regel 393 φέρη

- 1e pers. mv. medium op -μεσθα i.p.v. -μεθα.

- het gebruik van niet-samengestelde werkwoorden in plaats van samengestelde werkwoorden en omgekeerd.

Naamwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord.
voorbeeld: regel 320 βίοτον
regel 411 βωμόν

Voornaamwoord

- νιν i.p.v. αὐτόν, αὐτήν, αὐτούς, αὐτάς.
voorbeeld: regel 347 νιν = αὐτήν

Syntaxis

- de plaatsing van voorzetsels in postpositie (ἀργίας, ὑπο).
voorbeeld: regel 321 ἀληθείας ὑπο
regel 387 αἰτίας σμικρᾶς πέρι
- het ontbreken van voorzetsels.

Metriek

De versmaat van deze tekst is de iambische trimeter.
Het basisschema is: x – u – | x – u – | x – u – ||

Een lange lettergreep met ictus kan opgelost worden in twee korte, waarbij de ictus dan op de eerste korte lettergreep komt.

voorbeeld: regel 320 – – u – | u ú u u – | – – u – ||

In deze regel zijn dus de eerste twee lettergrepen van het woord βίοτον de twee korte lettergrepen die de plaats van een lange innemen.

Een enkele keer wordt de eerste lettergreep die dus lang of kort kan zijn, vervangen door twee korte lettergrepen.

voorbeeld: regel 333 Μενέλαε u u – u

Overigens komen in deze regel nog twee oplossingen voor.

Ook een enkele keer kan *synizese* optreden: een ε en volgende klinker worden dan samen genomen en voor de metriek als één lettergreep beschouwd.

voorbeeld: regel 343 Ἀχιλλέως u – –

Verder is van belang dat de combinatie *muta* (π, β, φ, κ, γ, χ, τ, δ, θ) *cum liquida* (λ, μ, ν, ρ) in tragedie geen positie maakt, d.w.z. de lettergreep die door zo'n combinatie wordt gevolgd, is doorgaans kort.

voorbeeld: regel 334 θυγατρί ú u u

Er zijn echter ook uitzonderingen.

voorbeeld: regel 326 θυγατρός u – u

Beknopt commentaar

regel 309 – 420

De scène kan beschouwd worden als een *agon* tussen Andromache en Menelaos, hoewel er geen evenwicht is: Menelaos heeft 38 regels, Andromache 98. Het pleidooi van Andromache heeft geen invloed op Menelaos en het belangrijkste doel van de scène is de meedogenloze wreedheid van Menelaos te laten zien.

regel 313

Omdat de komst van Menelaos niet eerder is aangekondigd, vermeldt hij zelf hier zijn eigen naam.

regel 319 – 323

Andromache begint met een korte soort alleenspraak in algemene termen, meer gericht *tegen* haar tegenstander dan tot hem.

regel 320

proleptisch: als het (bijvoeglijk) naamwoord iets aangeeft dat juist door de werkwoordshandeling tot stand wordt gebracht: door het opblazen wordt het leven groot.

regel 330 – 332

De haken [ ] geven aan dat hedendaagse geleerden menen dat deze regels hier niet thuis horen. De argumenten zijn:

1. dat het vreemd is dat Euripides hier weer een generalisering invoegt die vergelijkbaar is met die in de regels 319 – 323;
2. dat deze regels ook bekend zijn als regels die gedicht zijn door de komediedichter Menander.

regel 334

Andromache schetst Menelaos nu het beeld van de toekomst wanneer Andromache inderdaad door Hermione is gedood. Begin met: “Stel je nu het volgende voor:”

regel 337

τὸ συνδρῶν χρέος: “de meewerkende schuld” = de schuld van het meewerken, de medeplichtigheid.

regel 339

Met πατήρ wordt Neoptolemos bedoeld, die met zijn echtgenote Hermione geen kinderen had, maar wel bij zijn slavin Andromache (zie ook de *inleiding*).

regel 341

Volgens de traditie heeft Neoptolemos Priamos gedood en Astyanax van de muren van Troje af gegoid.

regel 352

Prodelisie is het verschijnsel dat een korte klinker aan het begin van een woord na de lange slotklinker van het voorafgaande woord (bijna) niet wordt uitgesproken.

regel 355

Als een vrouw over zichzelf in het meervoud spreekt (ἡμεῖς), is het mannelijk meervoud normaal. Dat is te zien in ἔκοντες (357), ἄκοντες (357), βώμιοι πιτνοντες (357-358) en αὐτοί (358). Ook een overgang naar het vrouwelijk enkelvoud, zoals in ὀφείλω προστιθεῖσ(α) (360) komt vaker voor.

regel 356

Zie ook de *inleiding*.

regel 357 – 358

βώμιοι πίτνοντες: om zich onder de bescherming van een godheid te plaatsen, wat zij in deze situatie juist wel heeft gedaan.

regel 365

Dit vers levert problemen op. ἐκτοξεύω is meestal overgankelijk (transitief) gebruikt: “iets wegschieten uit”. Hier lijkt het het gemakkelijkst om het werkwoord onovergankelijk (intransitief) op te vatten: τὸ σῶφρον schoot weg uit haar φρενός.

regel 374 – 375

Deze regels vormen een toepassing van de regels 376 – 377: bij φίλοι is alles gemeenschappelijk. Daarbij is regel 374 (wat van mij is, is ook van Neoptolemos) alleen een inleiding op wat hij eigenlijk wil zeggen: wat van Neoptolemos is, is ook van mij (375).

regel 378

Met τοὺς ἀπόντας bedoelt Menelaos in feite Neoptolemos.

regel 384

κλήρωσις duidt hier eigenlijk meer de *kans* aan die nu eenmaal verbonden is met de keuze die het lot maakt.

regel 394 – 410

Na haar pleidooi gericht to Menelaos vormen deze regels eigenlijk weer een soort alleenspraak, waarin Andromache terugkijkt naar het verleden en vanaf de dood van Hektor alleen ellende ziet; daarnaast ziet zij voor de toekomst geen hoop, behalve in haar zoon.

regel 397 – 398

Probleem is dat ταῦτα moet slaan op Andromaches oude leed (in tegenstelling tot τὰ ἐν ποσὶν κακά). Na deze regels is het dan ook vreemd dat zij in regel 399 toch weer ingaat op haar oude leed.

ἐξικμάζω is een medische term: “vocht onttrekken” en daardoor “een zwelling minder maken”; metaforisch staat het dan voor het tot bedaren brengen van haar gepassioneerdeheid.

regel 399

Volgens Homeros was Hektor dood toen Achilles hem achter zijn wagen bond. Hier is de gemakkelijkste interpretatie dat Hektor omkomt, doordat hij achter de wagen wordt rond gesleept. Deze versie van de dood van Hektor vinden we ook bij Sofokles.

regel 401

Tmesis is het verschijnsel dat van een samengesteld werkwoord het voorvoegsel los staat van de rest van het werkwoord. Het verschijnsel komt vooral voor bij Homeros en soms ook, zoals hier, in latere teksten.

regel 403

φονεῦσιν: bedoeld is Neoptolemos; niet een dichterlijk meervoud, maar een generaliserend meervoud, dat hier de zoon van de feitelijke moordenaar aanduidt.

regel 409

Andromache bedoelt niet dat haar hoop op haar zoontje is gevestigd, maar dat er voor hem hoop is, als hij blijft leven; daarentegen is er voor haar alleen maar smaad en hoon, als zij ten koste van hem blijft leven.

Overzicht van namen

Trojanen

<i>Priamos</i>	koning van Troje, gedood in de strijd om Troje
<i>Paris</i>	zoon van Priamos, roofde Helena
<i>Hektor</i>	oudste zoon van Priamos, militair leider van Troje, gedood door Achilles
<i>Andromache</i>	vrouw van Hektor, als oorlogsbuit meegenomen door Neoptolemos
<i>Astyanax</i>	zoon van Hektor en Andromache, gedood door Neoptolemos of Odysseus

Grieks

<i>Agamemnon</i>	Grieks legerleider
<i>Orestes</i>	zoon van Agamemnon
<i>Menelaos</i>	broer van Agamemnon
<i>Helena</i>	vrouw van Menelaos, geroofd door Paris
<i>Hermione</i>	dochter van Menelaos en Helena, vrouw van Neoptolemos